

CSÁKÓ MIHÁLY KARÁDY VIKTORRÓL ÉS A FRANCIA EGYETEMPOLITIKÁRÓL

MIHÁLY CSÁKÓ ON VIKTOR KARÁDY AND FRENCH UNIVERSITY POLICY

Nagy Péter Tibor

egyetemi tanár

Eötvös Loránd Tudományegyetem, Budapest, Wesley János Lelkészképző Főiskola, Budapest
nagypetertibor@gmail.com

ÖSSZEFOGLALÁS

Bár a magyar szociológia 1960-as évekbeli újjászerveződésében a francia tudományos orientáció nagyon fontos volt, az elmúlt fél évszázadban az empirikus szociológia – ahová Csákó Mihály (1941–2019) besorolta magát – egyértelműen amerikai orientációjúvá vált. Csákó Mihály, akinek hagyatékát – több okból is – kvázi kötelességünké vált ápolni, szociológusi pályafutása során végig hangsúlyozta orientációjának franciásságát. Az a dokumentumkötet, amelyet most a *Magyar Tudomány* olvasóinak ajánlok, egy meglehetősen atipikus emigráns pálya korábbi szakaszának kései megjelenése a magyar társadalomtudományi könyvpiacra. A magyar szociológiai emigráció jellegzetes képviselői – Hauser, Mannheim, Polányi – számba vették, és környezetükkel is tudomásul vették a befogadó országtól való idegenségüket, alapvetően egyetemes témákat dolgoztak fel, de cserébe – még ha tartották is a kapcsolatot Magyarországgal – a magyar tematikai profil nem vált jellemzővé. Más volt ez Karády Viktor esetében, aki két sajátosan francia témával (a francia szociológia történetével és a napóleoni egyetemi modell történetével) foglalkozó évtizedek után a „Bourdieu Intézetben” elérte az elérhető legmagasabb tudományos rangot (amit kiegészít az a tudományos mérőszám, hogy Bourdieu után a második legtöbbet publikáló szociológus lett a tudományág legfontosabb francia folyóiratában), csak ezt követően lett magyar zsidóságtörténész és oktatástörténész. Pályafutásának második felében az oktatás-szociológiában és a magyarországi neveléstörténetben elért eredményei és kapcsolatai érthetővé teszik, hogy a *Társadalom és oktatás* sorozat, amely korábban nem vállalkozott fordítások megjelentetésére, örömmel jelentette meg Karády francia nyelvű felsőoktatás-történeti-szociológiai monográfiáját. A most megtalált Csákó-cikk a 2006. január 16-i könyvbemutatóra készült, amelyben az egyik legjelentősebb magyar szociológus sajátos szempontjai jelennek meg.

ABSTRACT

Although the French academic orientation was very important in the reorganization of Hungarian sociology in the 1960s, in the last half century empirical sociology—where Mihály Csákó (1941–2019) certainly classified himself—has become clearly American-oriented. Throughout his career as a sociologist, Mihály Csákó, whose legacy—for a variety of reasons—has become our

quasi-duty to look after, emphasised the Frenchness of his orientation. The documentary publication that I am now offering to the readers of *Magyar Tudomány* is a late appearance on the Hungarian social science book market of an earlier stage of a rather atypical career. The typical representatives of the Hungarian sociological emigration—Hauser, Mannheim, Polanyi—took into account and made their environment take into account their alienation from the host country, they worked on basically universal topics, but in return—even if they kept in touch with Hungary—the Hungarian thematic profile did not become typical. This was different in the case of Viktor Karády, who after decades of working on two of the most specifically French topics (the history of French sociology and the history of the Napoleonic university model), achieved the highest academic rank attainable at the Bourdieu Institute (which is complemented by the scientometric data that he became the second most published sociologist after Bourdieu in the most important French journal of the discipline). In the second half of his career, his achievements and connections in the sociology of education and the history of education in Hungary make it understandable that the *Society and Education* series, which had previously not undertaken to publish any translations, was delighted to publish Karády's French monograph on the history of higher education. The now found Csákó article was written for its book launch on 16 January 2006, in which the specific perspectives of one of the most important Hungarian sociologists appear.

Kulcsszavak: történet-szociológia, egyetem-történet, napóleoni modell, 19. század, 20. század

Keywords: historical sociology, university history, Napoleonic model, 19th century, 20th century

Bár a magyar szociológia 1960-as évekbeli újjászerveződésekor a francia tudományos orientáció igen fontos volt, az elmúlt fél században az empirikus szociológia – ahova Csákó Mihály (1941–2019) mindenképpen sorolta magát – egyértelműen amerikai orientációjú lett (URL1). A magyar szociológusok tényleges európai (kontinentális) együttműködéseinek közvetítő nyelve is az angol volt. Csákó Mihály, akinek hagyatékát valamiképpen gondolni – sokféle okból – kvázi kötelességemmé vált (URL2, URL3), szociológusi pályája során mindvégig hangsúlyozta orientációja franciáságát. Misi igen alaposan dolgozott, ezért ha egyszer elvállalt valamiféle kritikai tevékenységet – s a „franciás” dolgokban általában engedett a felkéréseknek –, szóbeli kontribúcióját általában le is írta. Mivel életpályája sajátosan alakult (URL4), nem fordított figyelmet rá, hogy gigantikus projektjeiből – mint például nemzetközi értelemben egyedülálló, minden végzős középiskolásra kiterjedő 61 ezres esetszámú 1998-as felvétele (URL5) – „monográfiai” művek szülessenek, nem fordított figyelmet rá, hogy folyóiratokba szétszórt oktatásszociológiai, illetve politikai szocializációs munkássága könyvvé vagy akár tanulmánykötetté álljon össze (URL6), sőt még arra sem, hogy némely nagy gonddal megírt szóban elhangzó könyvkritikája, előadása vagy kutatási beszámolója publikált formában is rendelkezésre álljon – az ilyesmihez motivációt jelentő tudományometriai szempontok teljesen hidegen hagyták. Az a „franciás” szöveg, amelyet most a *Magyar Tudomány* olvasói figyelmébe

ajánlok, egy meglehetősen atipikus pálya egy korábbi szakaszának késői megjelenése a magyar társadalomtudományi könyvpiacra. A magyar szociológus emigráció – Hauser Arnold, Mannheim Károly, Polányi Károly ennek tipikus képviselői – számontartották, és környezetükkel is számontartatták a fogadó országgal kapcsolatos idegenségüket, alapvetően univerzális témákon dolgoztak, cserébe viszont – ha tartották is a kapcsolatot Magyarországgal – tematikus profiljukban a magyar témavilág nem vált tipikussá. Másképpen alakult ez Karády Viktor esetében, aki a két legsajátosabban francia téma (a francia szociológia története és a napóleoni egyetemi modell története) évtizedes megmunkálásával érte el a Bourdieu Intézetben elérhető legmagasabb tudományos rangot (amit az a tudományometriai adat is kiegészít, hogy Pierre Bourdieu után a második legtöbbet publikáló szociológussá vált a tudományág legfontosabb francia folyóiratában) (URL7). Ugyanakkor viszont az így megszerzett szabadság birtokában lett a magyar zsidóságtörténet egyik legfontosabb szakértője Párizsban, majd a Central European Universityn (CEU) és a *Wesley János Lelkészképző Főiskolán* (WJLF), hogy hetvenen túl ismét erősen nemzetközi témával – az európai zsidóságtörténettel és tudományozsziológiával váljon világszerte még ismertebbé (URL8). A pálya második felében, alapvetően a magyarországi oktatástörténet-szociológiai eredmények és kapcsolatok teszik érthetővé, hogy a *Társadalom és oktatás* könyvsorozat (URL9), mely korábban egyáltalán nem vállalkozott fordítások közlésére, sőt egyetlen olyan kötete sem volt, mely egy külföldi állam egy oktatási kérdését választotta volna témájául, örömmel hozta Karády pályájának első felében született, a francia felsőoktatás-történetírásban azóta is meghatározó monográfiáját (Csákó, 2005). Ennek 2006. január 16-i könyvbemutatójára született a most megtalált Csákó-írás (URL10).

KÉSEI ISMERKEDÉS A FRANCIA EGYETEMMEL

Karády Viktor: A Francia Egyetem Napóleontól Vichyig

1. Ez a tanulmány társadalomtörténeti munka.

Nem vagyok történész, így elolvasásával olyan új ismeretet szereztem, amelyet máshonnan nem nyertem volna.

Ebben persze a magam érdeklődésének foka meg a lustaságom is benne van, hiszen ha az egyikből kicsit több, a másiból kicsit kevesebb szorult volna belém, akkor elolvashattam volna a szerző e tárgyban korábban franciául vagy angolul publikált tanulmányait. Nem tettem, és most hálás vagyok a sorozatszerkesztőknek és a kiadóknak – valamint e bemutató szervezőjének –, hogy a kezembe adták ezt a kötetet. Élvezet volt elmerülni a történetben, amelyet Karády Viktor oly tisztán, szép fogalmazású mondatokban tárt elém. Olvasóként csak annak a ténynek nem

örültem – pedig bizonyára igen pozitív jelentőséggel bírt a Francia Egyetemre nézve –, amelyet a szerző a köztársasági reformokról szóló III. rész bevezetésében említ. „Az a tény, hogy ezeket a reformokat az egyetemi pedagógia és az egyetemek társadalmi szerepének egyazon elképzelése ihlette, hogy az oktatási intézményrendszer és a politikai hatóságok viszonya a későbbiekben sem változott alapvetően (legalábbis a Vichy-i kormány idejéig nem), ... lehetővé teszi, hogy a II. világháborúig bekövetkező összes változást úgy tárgyaljuk, hogy kevesebbet utalunk az eseménytörténetre, mint a korábbi időszakok kapcsán.” (120.)

Én bizony sajnáltam, hogy a továbbiakban nem kísérhettem figyelemmel a különböző fejlesztési, szakmai, érvényesülési, vallási, politikai és egyéb tétek körüli csatározásokat, és azt, hogy miképpen szűrődnek le ezek az Egyetemet formáló jogszabályokba. A XIX. század idejének kétharmadát – Napóleontól a köztársasági reformokig – ezek a hullámzó kimenetelű harcok töltötték ki. Természetesen nem okolhatom Karády Viktort azért, hogy véget értek. Inkább dicsérhetem, mert arról ad példát olvasóinak: egy kutatás eredményeinek bemutatása mindig olyan formát kell hogy öltjön, amelyet az anyag megkíván. És ha anyagunk ebből a szempontból nem egységes, akkor a kifejtés során a formán is változtatnunk kell. Ettől persze én még kíváncsi lehetek arra, hogy milyen konkrét megnyilvánulásai voltak a lendületesen fejlődő német felsőoktatás és kutatás példájának követését szorgalmazókkal szembeni ellenérzésnek a XIX. század utolsó negyedében, vagy arra, hogy milyen konfliktusok lehettek a felcserképzés megszüntetése körül, miközben azt mindenki meg akarta szüntetni, vagy arra, hogy milyen konfliktusok közepette döntöttek az *École Normale Supérieure* és a Sorbonne egyesítése mellett, és mit is jelentett ez – de mindez csak azt jelenti, hogy én nem 175 oldalon, hanem 375 oldalon is szívesen olvasnám ezt a történetet.

2. Ez a tanulmány oktatástörténeti munka.

Ha történész nem is, oktatásszociológus vagyok, és ennyiben már hivatalból is közel áll hozzám a téma. De biztos vagyok benne, hogy velem együtt a magyar oktatásszociológusok döntő részének is új, amit itt olvashat.

Rengeteg francia forrásból származó ismeretet tanultunk meg, és tanítunk a magyar oktatásszociológusok újabb generációinak.

Tanítjuk Bourdieu újratermelés elméletét és az iskola általa feltárt ideológiai funkcióját.

Tanítjuk a hatalmon alapuló tanári tekintélyt és ebben a tanári nyelv szerepét.

Az esetek többségében mindezt úgy tesszük, hogy homályban marad az a kérdés, vajon mennyire tekinthetők általános érvényűnek ezek az elméletek. Mivel tudjuk, hogy Margaret Archer Franciaország iskolarendszerét használta a centralizált rendszer típusának bemutatására híres – és szintén tanított – munkájában, és azt is tudjuk, hogy Magyarországon 1985-ig szintén centralizált volt az iskolarendszer, még inkább hajlamosak vagyunk minden további nélkül érvényes-

nek tartani a mi országunkban is a francia szociológusok megállapításait. Még a nyelvhez fűződő nemzeti büszkeségben is olyan hasonlóságot találunk, amely erősíti az érvényességnek ezt a kiterjesztését. De amikor elolvassuk Karády Viktor leírását a Francia Egyetem létrejöttének sajátosságairól, amikor megértjük pl. azt, hogy a tudományos karokat arra az egyetlen funkcióra hozták létre, hogy tudományos fokozatokat adományozzanak – azaz érettségiztessenek, és a középfokú oktatás tanárainak versenyvizsgáit lebonyolítsák –, hogy a Francia Egyetem nem egyetemekből álló rendszer, hanem egyetlen országos méretű és a középfokú tanárutánpótlásra koncentráló egyetem, akkor már sejtjük, hogy ez a centralizáció és az a centralizáció távolról sem ugyanolyan. Ha egy magyar szociológus azt tapasztalja, hogy a tanárok legtöbbször semmi másról nem szerzett életében szervezett, de közvetlen tapasztalatot, mint az oktatási intézmények működéséről – kisiskolás korától a diploma átvételéig ilyenek padjait koptatván –, ez nem ugyanaz, mint ha valaki olyan intézményben tanul, amelynek csak egy másik – vizsgáztató – részébe lép át, amikor tanár szeretne lenni.

A magyar oktatásszociológusokat közvetve Karády minden sora arra figyelmezteti, hogy jó lesz óvatosan bánni a más talajon született elméletekkel. Bármilyen meggyőzőnek látszanak is, bármennyire hasonlónak is tűnnek a feltételek, amelyek között értelmezzük őket, akkor becsüljük őket igazi értékükön, ha újra vizsgáljuk a magunk viszonyai között.

A napóleoni Francia Egyetem két szempontból is egyedi újdonságot hozott a XIX. század eleji Európába. Egyrészt – amint már felidéztem – teljesen sajátos a centralizációnak az a mértéke és módja, amelyet megvalósít, másrészt a bölcsészkarok és a velük párban, de külön karként létrehozott természettudományi karok rendszere – amely szakítást jelentett a korábbi egyetemek rendszerével – szintén csak hosszú idő múlva talált követőre. Karády Viktor figyelmesen tudunkra adja, hogy az első követő éppen a kolozsvári Ferenc József Tudományegyetem volt, amelyet már 1872-ben természettudományi karral alapítottak, és udvariasan hallgat arról, hogy az Eötvös Loránd Tudományegyetemen csak 1949-ben vált ki a bölcsészkarból a TTK.

Arról, hogy mennyire más lesz egy példa egy másik társadalom talajába átültetve, az a tanulmány nyújtja a legjobb elemzést, amelyet Karády Viktor mintegy függelékként csatolt a címadó tanulmányhoz: „Az Eötvös Kollégium és az *École Normale* 1900 körül” címmel. A magyar olvasó itt újabb adalékokat kap ahhoz a képhez, amelyet a kötet fő tanulmányában szerzett a *Normale*-ről. Mivel én – vizsgaidőszak lévén – elsőéves hallgatók dolgozatainak javítása közben olvastam a kötetet, és így sokszor találkoztam Weber *Államszociológiájával*, hirtelen úgy tűnt, mintha a két intézmény ahhoz hasonlóan viszonyulna egymáshoz, ahogyan a *kádi-igazság* viszonyul a *racionalis* (azaz *formális*) jogszolgáltatáshoz. Mindkét esetben a jogvita hatalmi eldöntéséről van szó, illetve esetünkben a céltudatos, szervezett elitképzésről. És mindkét megoldás „jó” lehet – a megfelelő feltételek között.

A bekerülés „az *École Normale*-ba egy, amennyire csak lehet személytelen, főként írásbeli és anonim, valójában bürokratizált próbatételre épült. Az Eötvösbe való belépés pedig inkább beavatási szertartás volt egy olyan közösségbe, ahol az idősebbek kevésbé a bírják, inkább a vezetők szerepét töltötték be. Ebben a kollektívában minden bekerülő rögtön ugyanazokat az értékeket vallhatta és élhette át, mint amelyek nevében felvételt nyert.” (186.)

Ez nem jelenti azt, hogy a racionális-formális eljárások mindig a legjobban működnek. Tudjuk, hogy a XIX. század közepén, amikor a *normalien*-ek szinte monopolizálták a tudományos karokon a professzori helyeket, egyúttal a kutatás térhódításának akadályozói voltak.

„...miközben a kutatás apránként az egyetemi adminisztráció és a tanári karok közös céljává, a tudományos értékek termelése pedig az előléptetések nyilvános feltételévé vált, a csillogó megfogalmazásra való törekvés, az (írás- vagy szóbeli) szónoki kitűnőség, a »rögtönzött« előadásbeli brillírozás és a tökéletes *normalien* vizsgázási stressz alatt szerzett egyéb készségei még rendre kiszorították az egyetemi tanár mintaképéből a felfedezések eredetiségét, a bizonyítási eljárás pontosságát, a kikutatott források elmélyült értelmezését.” (115.)

A nyelvi csillogás elsődlegességére – jóval modernebb feltételek között – Bourdieu is utalt, amikor a tanár pedagógiai és nyelvi tekintélyének összefüggését elemezve kiemelte „a tanári fölényt biztosító ’tudálékos’ beszédmód” használatának jelentőségét (Bourdieu, 1978, 12.). Nincs olyan magyar szociológus hallgató, akinek ne kellett volna több vizsgára is áttanulmányoznia Bourdieu-nek ezt az elemzését, most Karády Viktor könyve megmutatja neki azt a történelmi és társadalmi hátteret is, amelyen kialakult és fennmaradt a pedagógiai tekintélynek ez az eszköze. Ugyanakkor ismét érezhetővé válik annak a szüksége, hogy a magunk történelmi és társadalmi viszonyaiban magunk keressük meg a nyelv pedagógiai jelentőségét. Lehet, hogy éppen azért fogjuk kisebbnek találni, mint a Francia Egyetemen, mert nálunk rendszerint direktebb eszközök biztosították a tanári tekintélyt – akárcsak az elit felvételi szelekcióját az Eötvös Kollégiumban.

A közvetlen történelmi tudástól a módszertani óvatosságra intő jeleken át az öszszehasonlító (történeti) szociológiai megállapításokig és saját kutatási agendánk felülvizsgálatának belátásáig sok igen értékes ajándékot nyújt olvasójának Karády Viktor. Mindezt úgy, hogy közben egyszerűen élvezettel olvasgatunk. És amikor befejeztük, akkor rájövünk, hogy nem zárhatjuk be a szekrénybe ezt a kis kötetet, mert mostantól rendre eszünkbe fog jutni hol erről, hol arról valami, amit újra ki kell keresnünk és el kell olvasnunk benne.

Mi, oktatásszociológusok hasznos kézikönyvet is kaptunk további munkánk segítésére.

Köszönjük.
Csákó Mihály

IRODALOM

- Bourdieu, P. (1978): *A társadalmi egyenlőtlenségek újatermelődése.* (ford. Ádám P., Ferge Zs., Léderer P.) (Társadalomtudományi Könyvtár) Budapest: Gondolat Kiadó
- Csákó M. (2005): *A Francia Egyetem Napóleontól Vichyig.* (Társadalom és oktatás könyvsorozat 29) Budapest: Felsőoktatási Kutatóintézet–Új Mandátum Könyvkiadó
- URL1: https://tinyurl.com/3tt7y9r3_
- URL2: <https://akjournals.com/view/journals/2063/30/3/article-p543.xml>
- URL3: https://archive.org/download/Csako_Mihaly_75/Nagy_Peter_Tibor_Csako_es_Educatio.pdf
- URL4: https://archive.org/details/Csako_Mihaly_75/
- URL5: https://www.youtube.com/watch?v=zH_HaUYv9ck
- URL6: <https://wesley.hu/esemeny/amit-a-politikai-szocializaciorol-nem-tudunk/>
- URL7: <https://szombat.org/politika/3577-parhuzamos-eletrajzok>
- URL8: https://multikult.transindex.ro/?cikk=29296&a_kolozsvari_egyetemnek_fontos_szerepe_volt_az_erdelyi_kozeosztaly_kialakulasaban
- URL9: https://epa.oszk.hu/00600/00691/00142/pdf/EPA00691_mtud_2015_07_0828-0831.pdf
- URL10: <http://www.nefmi.gov.hu/felsooktatás/rendezvenyarchivum/francia-egyetem>